

October-November 2026, Volume 21, Issue 4

The Effect of Bibliotherapy on Hopelessness in Elementary School Children with Chronic Illnesses

Sima Zeinali¹, Akram Sadat Sadat Hoseini^{2*}, Shima Haghani³

1- MSc of Pediatric Nursing. Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

2- Professor, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

3- MSc in Biostatistics, Nursing Care Research Center, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Corresponding Author: Akram Sadat Sadat Hoseini, Professor, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Email: ashoseini@tums.ac.ir

Received: 2025/10/23

Accepted: 2026/10/14

Abstract

Introduction: Chronic illnesses in school-aged children are associated with numerous psychological challenges, among which hopelessness represents a prominent and common problem that can adversely affect psychological adjustment, motivation, and quality of life. Hopelessness in these children often arises from the long-term nature of the illness, functional limitations, and repeated treatment experiences. In this context, bibliotherapy, as a psychological, non-invasive intervention grounded in cognitive-emotional engagement, may be effective in reducing hopelessness and improving the psychological well-being of children with chronic illnesses.

Methods: The present study was an experimental pretest-posttest design with a control group. The statistical population consisted of 90 children aged 8 to 12 years with chronic illnesses (diabetes, asthma, nephrotic syndrome, thalassemia, and cystic fibrosis), who were allocated using block randomization into three groups of 30 participants each: targeted bibliotherapy, free-choice bibliotherapy, and a control group. The intervention comprised 10 bibliotherapy sessions conducted over five weeks. Data were collected using the Kazdin Children's Hopelessness Scale. The data were analyzed using paired t-tests, analysis of variance (ANOVA), and Tukey's post hoc test.

Results: Findings showed a significant reduction in hopelessness scores after the intervention in both bibliotherapy groups ($p < 0.001$), with the greatest improvement observed in the targeted bibliotherapy group. The control group showed no significant change.

Conclusion: The findings of this study demonstrated that bibliotherapy led to a significant reduction in hopelessness among children with chronic illnesses, and targeted bibliotherapy showed greater effectiveness compared to free-choice bibliotherapy. These results suggest that bibliotherapy, particularly when delivered through structured and targeted programs, can serve as an effective complementary psychological intervention alongside medical treatments to improve the psychological status of children with chronic illnesses.

Keywords: Bibliotherapy, Hopelessness, Elementary School Children, Chronic Illness, Mental Health, Non-Pharmacological Intervention.

How to cite this article: Sima Zeinali, Akram Sadat Sadat Hoseini, Shima Haghani, The Effect of Bibliotherapy on Hopelessness in Elementary School Children with Chronic Illnesses, Iranian Journal of Nursing Research (IJNR). 2026. P: 70-. 78 (in Persian). Published by Iranian Nursing Association.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

تأثیر کتاب‌درمانی بر ناامیدی در کودکان سن دبستان مبتلا به بیماری‌های مزمن

سیما زینلی^۱، اکرم السادات سادات حسینی^{۲*}، شیما حقانی^۳

۱- کارشناسی ارشد کودکان، دانشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده پرستاری و مامایی، تهران، ایران.

۲- استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران، مرکز تحقیقات قرآن، حدیث و طب، تهران، ایران.

۳- کارشناسی ارشد آمار، مدرس دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: اکرم السادات سادات حسینی، استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران، مرکز تحقیقات قرآن، حدیث و طب، تهران، ایران.
ایمیل: ashoseini@tums.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۷/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۸/۱

چکیده

مقدمه: ابتلا به بیماری‌های مزمن در کودکان سن دبستان با چالش‌های روان‌شناختی متعددی همراه است که در میان آن‌ها، احساس ناامیدی به عنوان یکی از مشکلات مهم و شایع می‌تواند بر سازگاری روانی، انگیزش و کیفیت زندگی کودک تأثیر منفی بگذارد. ناامیدی در این کودکان اغلب ناشی از ماهیت طولانی‌مدت بیماری، محدودیت‌های عملکردی و تجربه‌های درمانی مکرر است. در این میان، کتاب‌درمانی به عنوان روشی روان‌شناختی، غیرتهاجمی و مبتنی بر تعامل شناختی-هیجانی، می‌تواند در کاهش ناامیدی و بهبود وضعیت روانی کودکان مبتلا به بیماری‌های مزمن مؤثر باشد.

روش کار: پژوهش حاضر یک مطالعه تجربی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری شامل ۹۰ کودک ۸ تا ۱۲ ساله مبتلا به بیماری‌های مزمن (دیابت، آسم، سندرم نفروتیک، تالاسمی، فیبروز کیستیک) بود که با استفاده از روش تصادفی‌سازی بلوکی به سه گروه شامل کتاب‌درمانی هدفمند (۲۷ نفر)، کتاب‌درمانی با انتخاب آزاد (۲۸ نفر) و گروه کنترل (۳۵ نفر) تخصیص یافتند. مداخله شامل ۱۰ جلسه کتاب‌درمانی طی ۵ هفته بود. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه ناامیدی کودکان کازدین بود. داده‌ها با استفاده از آزمون‌های آماری تی زوجی، تحلیل واریانس و آزمون تعقیبی توکی تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که میزان ناامیدی پس از مداخله در گروه‌های کتاب‌درمانی هدفمند و آزاد، کاهش معناداری داشت ($P < 0.001$) بیشترین کاهش در گروه کتاب‌درمانی هدفمند مشاهده شد. در گروه کنترل تغییری در سطح ناامیدی مشاهده نشد.

نتیجه‌گیری: یافته‌های این پژوهش نشان داد کتاب‌درمانی موجب کاهش معنادار احساس ناامیدی در کودکان مبتلا به بیماری‌های مزمن شد و کتاب‌درمانی هدفمند در مقایسه با کتاب‌درمانی با انتخاب آزاد، اثربخشی بیشتری نشان داد. این نتایج بیانگر آن است که کتاب‌درمانی، به‌ویژه در قالب برنامه‌های هدفمند، می‌تواند به عنوان یک مداخله روان‌شناختی مکمل مؤثر در کنار درمان‌های پزشکی، در جهت بهبود وضعیت روان‌شناختی کودکان مبتلا به بیماری‌های مزمن مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: کتاب‌درمانی، ناامیدی، کودکان دبستانی، بیماری مزمن، سلامت روان، مداخله غیر دارویی.

مقدمه

ابتلا به بیماری در کودکی می‌تواند تأثیرات عمیقی بر سلامت جسمی و روانی داشته باشد. بیماری‌های مزمن به‌ویژه با تغییرات جسمانی پایدار، محدودیت‌های عملکردی و اختلال در کیفیت زندگی و روند رشد طبیعی کودکان همراه هستند (۱). این کودکان اغلب بستری‌های مکرر و طولانی‌مدت را تجربه می‌کنند (۲)، که می‌تواند به بروز مشکلات روان‌شناختی مانند اضطراب، ترس و افسردگی منجر شود؛ از پیامدهای مهم این مشکلات، احساس ناامیدی است (۳، ۴). ناامیدی به عنوان حالتی مرتبط با بی‌معنایی زندگی و نگرش منفی نسبت به آینده تعریف می‌شود (۵). اگرچه شیوع مستقل ناامیدی در کودکان کمتر بررسی شده است، اما با توجه به ارتباط نزدیک آن با افسردگی، می‌توان آن را قابل توجه دانست. برآوردها نشان می‌دهد حدود ۱۰ درصد کودکان دچار افسردگی هستند (۶، ۷) و این میزان در کودکان مبتلا به بیماری‌های مزمن تا ۲۰ درصد افزایش می‌یابد (۷). ناامیدی با پیامدهایی مانند افزایش رفتارهای پرخطر، افت عملکرد تحصیلی، افسردگی، کمرویی و کاهش اعتماد به نفس همراه است (۸). و به دلیل محدودیت در خودنظم‌بخشی و سازگاری، تجربه آن در کودکان شدیدتر بوده و ضرورت مداخلات روان‌شناختی را برجسته می‌سازد (۹، ۱۰).

در پاسخ به نیازهای روان‌شناختی کودکان، کتاب‌درمانی به‌عنوان یکی از رویکردهای مؤثر، نتایج مثبتی در کاهش مشکلاتی مانند اضطراب و افسردگی نشان داده است (۱۱). این اصطلاح از واژه‌های یونانی «biblio» به معنای کتاب و «therapy» به معنای درمان مشتق شده است (۱۲)، و به استفاده هدفمند از کتاب‌ها و متون ادبی برای ارتقای سلامت روان اشاره دارد. امروزه، کتاب‌درمانی به‌عنوان مداخله‌ای مؤثر در حمایت روان‌شناختی کودکان مورد توجه قرار گرفته است (۱۳). محتوای این مداخله می‌تواند شامل قالب‌های مختلفی مانند داستان، شعر، متون مذهبی و کتاب‌های خودیار باشد (۱۴).

داستان‌ها و متونی که کودکان مطالعه می‌کنند یا می‌شنوند، نقش مهمی در شکل‌گیری شناخت، هیجان و سازگاری آن‌ها با چالش‌های رشدی دارند. کتاب‌درمانی به‌عنوان روشی طبیعی، می‌تواند تخیل کودک را تقویت کرده و به درک بهتر تجارب و محیط زندگی کمک کند (۱۵). یکی از مهم‌ترین کارکردهای این روش، فراهم کردن بستری ایمن برای شناسایی، بیان و پردازش هیجان‌ها از

طریق همانندسازی با شخصیت‌های داستانی است (۱۶، ۱۷). این فرایند با تسهیل تخلیه هیجانی و افزایش بینش، به بهبود مشکلات روان‌شناختی و کاهش فشارهای هیجانی کمک می‌کند (۱۸). همچنین، در مقایسه با رویکردهای درمانی مستقیم که ممکن است با مقاومت کودک همراه باشند (۱۹)، کتاب‌درمانی با استفاده از مواجهه غیرمستقیم، احساس امنیت و پذیرش بیشتری ایجاد کرده و مشارکت کودک را در فرایند درمان تسهیل می‌کند (۲۰).

کودکان در سن مدرسه، بر اساس نظریه رشد شناختی پیاژه، وارد مرحله عملیات عینی می‌شوند و به توانایی‌های شناختی لازم برای درک و تفسیر داستان‌ها دست می‌یابند (۲۱). در این دوره، داستان‌ها امکان تجربه غیرمستقیم موقعیت‌ها و دیدگاه‌های جدید را فراهم کرده و به کودک در یادگیری شیوه‌های مواجهه با چالش‌های زندگی کمک می‌کنند (۲۲). از مؤلفه‌های اساسی کتاب‌درمانی، گفت‌وگوی ساختاریافته پس از مطالعه بین درمانگر و کودک است که از طریق تسهیل بیان هیجانات، تقویت خودآگاهی، پرورش تفکر انتقادی و پردازش تجارب، به بهبود سازگاری روان‌شناختی کمک می‌کند (۲۳).

کودکانی که به بیماری‌های مزمن مبتلا هستند، نیازهای فیزیولوژیکی، روان‌شناختی، و عاطفی متفاوتی دارند و ارضای اینگونه نیازها بخشی از درمان محسوب می‌شود. مداخلات رایج روان‌شناختی شامل داروها و درمان‌های شناختی-رفتاری است (۲۴). با وجود پژوهش‌هایی در زمینه کتاب‌درمانی و اثر آن بر مشکلات روان‌شناختی تاکنون در زمینه تأثیر کتاب‌درمانی بر ناامیدی در کودکان سن دبستان دارای بیماری‌های مزمن بررسی‌ای انجام نشده است. لذا، پژوهش حاضر با هدف بررسی اثر کتاب درمانی بر ناامیدی در کودکان سن دبستان دارای بیماری‌های مزمن انجام شد.

روش کار

این پژوهش یک مطالعه تجربی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و گروه کنترل بود. جامعه آماری شامل کودکان ۸ تا ۱۲ سال مبتلا به بیماری‌های مزمن بود که به کلینیک‌های تخصصی مرکز طبی کودکان مراجعه می‌کردند. معیارهای ورود به پژوهش عبارت بودند از: سن ۸ تا ۱۲ سال، گذشت حداقل ۶ ماه از تشخیص یکی از بیماری‌های مزمن شامل دیابت، آسم، سندرم نفروتیک، تالاسمی یا فیبروز کیستیک، برخورداری از توانایی دیدن، شنیدن و خواندن، و باسواد بودن مادر کودک. معیارهای

کازدین (جهت تکمیل در ابتدا و انتهای کتابدرمانی) در اختیار مادران قرار گرفت.

- انتخاب کتب: ۱) گروه کتاب هدفمند: جهت انتخاب کتاب، با متخصصین کتابشناسی کودک در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و شورای کتاب کودک مصاحبه شد. از ۴۶ کتاب پیشنهادی، ۱۴ کتاب کاملاً متناسب با موضوع پژوهش (امیدواری) برگزیده شد. علوه بر اساتید کتاب شناس؛ اساتید پرستاری و تعدادی از مادران نیز روایی محتوای این کتابها را تأیید کردند. در نهایت، ۹ کتاب نهایی شامل «برای چه به این جهان آمده ای؟»، «یکی برای همه، همه برای یکی»، «ترسناک ترین کاری که تا به حال انجام داده ای چه بوده؟»، «کرم شب تابى که نور نداشت»، «مردان کوچک رویاهای دور و دراز»، «امید تازه»، «مثل همه اما مثل هیچ کس»، «آهوی گردن دراز» و «هلن کلر» انتخاب و در اختیار مادر و کودک قرار گرفت. ۲) گروه کتاب داستان: لیستی از کتابهای منتشر شده توسط کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سالهای ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ که مناسب گروه سنی ۸ تا ۱۲ سال بود، در اختیار مادر و کودک قرار داده شد. به مادر و کودک آموزش داده شد که کودک صرفاً بر اساس علاقه و انتخاب خود کتابها را برگزیند. روایی این کتابهای داستان نیز توسط دو نفر کتاب شناس، دو نفر از اساتید پرستاری و پنج نفر از مادران از نظر مناسب بودن محتوا و تصاویر تأیید گردید. برخی از عناوین کتابهای انتخاب شده شامل «اردک کشاورز»، «ماهی رنگین کمان و نهنگ پیر»، «کارخانه ی همه کاره»، «فندقى و کار بزرگ»، «بچه ی همه»، «قورباغه ی چاه نشین»، «در جست و جوى خدا»، «یک دوست تازه»، «کلوچه های خدا»، «نجات مرغابى»، «جای پاهای گنده و عجیب و غریب»، «اگر این چوب مال من بود» و «قصه الاغ و سنگ» بود.

- اجرای کتابدرمانی: در ابتدا، پرسشنامه ناامیدی کودکان کازدین توسط کودک تکمیل شد. جلسات کتابدرمانی به مدت ۱۰ جلسه ۳۵ الی ۴۵ دقیقه‌ای در مدت زمان ۵ هفته اجرا شد. برای اجرای ۱۰ جلسه، ۵ الی ۸ کتاب در اختیار مادر و کودک قرار داده شد و باید حداقل ۵ کتاب در مدت مذکور مطالعه شود. مکان اجرای جلسات کتابخوانی در منزل و زمان اجرای آنها، قبل از زمان استراحت کودک و فراغت وی از تکالیف مدرسه بود.

ساختار هر جلسه (به غیر از جلسه اول) شامل: آغاز جلسه با مرور و گفتگوی تعاملی مادر و کودک از داستان جلسه

خروج از مطالعه شامل: انجام ندادن بیش از دو جلسه کتابدرمانی بود.

نمونه‌های پژوهش به سه گروه مجزا تقسیم شدند: ۱- گروه کتاب هدفمند: کودکانی که مداخله کتابدرمانی با کتابهایی با مضمون امیدواری را دریافت کردند. ۲- گروه کتاب داستان بر اساس دلخواه: کودکانی که مداخله کتابدرمانی با کتابهای داستان مناسب گروه سنی خود، بر اساس انتخاب آزادانه کودک، را دریافت کردند. ۳- گروه کنترل: کودکانی که هیچ گونه مداخله روانشناختی در طول دوره پژوهش برای آنها انجام نشد.

برای تعیین حجم نمونه، در سطح اطمینان ۹۵٪ و توان آزمون ۸۰٪، و با این فرض که اثر کتابدرمانی بر ناامیدی در کودکان گروه مداخله نسبت به گروه کنترل به اندازه ۱٫۵ واحد از نظر آماری معنی‌دار تلقی گردد، حجم نمونه در هر گروه ۲۷ نفر محاسبه شد. که با احتساب ۱۰ درصد ریزش نمونه در هر گروه، در نهایت تعداد ۳۰ نفر برای هر گروه (در مجموع ۹۰ نفر) برآورد گردید. انحراف معیار مورد استفاده در این محاسبه از مقاله صبوری و همکاران (۸) اقتباس شد.

روش نمونه‌گیری و تخصیص: پس از اخذ مجوز از کمیته اخلاق دانشگاه و ثبت کارآزمایی در مرکز ثبت کارآزمایی‌های بالینی ایران (IRCT)، نمونه‌گیری به روش در دسترس از میان کودکان واجد شرایط انجام شد. سپس، تخصیص شرکت‌کنندگان به سه گروه کتابدرمانی هدفمند، کتابدرمانی با انتخاب آزاد و گروه کنترل، با استفاده از روش تصادفی‌سازی بلوکی و از طریق سامانه 'sealedenvelope.com' انجام گرفت. در فرایند تصادفی‌سازی، همگن‌سازی گروه‌ها بر اساس متغیرهای دموگرافیک سن و جنس و نوع بیماری مزمن در نظر گرفته شد تا توزیع این متغیرها در گروه‌ها متوازن باشد. از قابلیت‌های این سایت، پس از ایجاد حساب کاربری و ورود اطلاعات مربوط به مطالعه تصادفی‌سازی‌شده، سیستم به‌صورت خودکار نمونه‌های مطالعه را به گروه‌های مورد نظر منتقل کرده و گروه‌ها را تشکیل داد.

روش انجام کار:

- آماده‌سازی و اخذ رضایت: پس از مشخص شدن تعداد اعضای هر گروه، جلسه‌ای با کودک و مادر برگزار شد. در این جلسه، اهداف و روش پژوهش به‌طور کامل برایشان شرح داده شد و فرم رضایت آگاهانه از آنها اخذ گردید. سپس کتابها و دو نسخه از پرسشنامه ناامیدی کودکان

قبل بود. سپس کتاب مربوط به جلسه با صدای بلند توسط مادر برای کودک خوانده می‌شد و کودک به داستان گوش می‌داد. از مادر درخواست شد تا صدای خود را هنگام خواندن کتاب ضبط کند. پس از اتمام داستان، مادر با کودک درباره کتاب صحبت می‌کرد و کودک احساسش را به صورت نوشتن درباره داستان، نقاشی یا هرگونه دیگر از هنر که خود کودک تمایل داشت، بیان کند. برای کنترل اجرای جلسات، مادر زمان شروع و پایان جلسات را از طریق پیامک به اطلاع پژوهشگر می‌رساند. پژوهشگر در ابتدا و انتهای هر هفته گزارش اجرای جلسات را از طریق پلتفرم‌های مجازی مانند ایتا، سروش، روبیکا و بله از مادر دریافت کرده و پاسخگوی سؤالات و ابهامات پیش آمده برای مادر و کودک بود.

بعد از اتمام ۵ هفته، مجدداً پرسشنامه ناامیدی کودکان کازدین توسط کودک تکمیل شد.

گروه کنترل: پس از مشخص شدن تعداد اعضای این گروه، جلسه‌ای با کودک و مادر برگزار شد. اهداف و روش کار برای آن‌ها شرح داده شد و از آن‌ها خواسته شد تا طی روند پژوهش با پژوهشگر همکاری لازم را داشته باشند. در صورت تمایل به شرکت در مطالعه، رضایت آگاهانه از آنان اخذ گردید. پرسشنامه ناامیدی کودکان کازدین در اختیار مادران قرار گرفت. به آن‌ها اطمینان داده شد که پس از پایان مطالعه، کتاب‌ها و روش اجرای کتاب‌درمانی به مادران آموزش داده خواهد شد تا برای کودکان خود اجرا کنند. در پایان ۵ هفته، نسخه دیگری از پرسشنامه ناامیدی کازدین در اختیار مادران قرار گرفت و فرم‌های تکمیل‌شده جمع‌آوری شد. پیگیری تکمیل پرسشنامه‌ها از طریق ارتباط پژوهشگر با مادر کودک در پلتفرم‌های مجازی انجام شد. پس از اتمام کار، کتاب‌های منتخب جهت تقدیر و تشکر از زحمات مادر و کودک، در اختیار آن‌ها قرار گرفت و نحوه اجرای کتاب درمانی آموزش داده شد.

ابزارهای گردآوری داده‌ها و روش‌های به‌کارگیری:

۱) چک لیست دموگرافیک: این چک لیست شامل اطلاعاتی نظیر سن، جنسیت، بیماری زمینه‌ای، طول مدت بیماری، و مدرک تحصیلی مادر بود.

۲) مقیاس ناامیدی کودکان کازدین (CHIS) این مقیاس توسط کازدین، رادجرز و کولباس در سال ۱۹۸۳ بر اساس مقیاس ناامیدی بک تهیه و در سال ۱۹۸۶ بازنگری شد. این

پرسشنامه دارای ۱۷ سؤال با پاسخ‌های بله و خیر است. بالاترین نمره در این مقیاس ۱۷ است که نشانگر بالاترین حد ناامیدی در کودک است و پایین‌ترین نمره صفر است که نشانگر پایین‌ترین سطح ناامیدی است. اعتبار و پایایی این ابزار در مطالعه صنعتگر تایید شده است (۳۳). در مطالعه حاضر پایایی ابزار با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۳ تعیین شد که نشان دهنده پایایی مناسب است.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۸ در دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی صورت گرفت. آمار توصیفی؛ جداول توزیع فراوانی برای متغیرهای کیفی پژوهش و شاخص‌های عددی کمینه، بیشینه، میانگین و انحراف معیار برای متغیرهای کمی پژوهش استفاده شد. آمار استنباطی؛ از آزمون‌های، کای‌دو و دقیق فشر برای بررسی همگنی متغیرهای کیفی در سه گروه و آنالیز واریانس برای مقایسه متغیرهای کمی در سه گروه استفاده شد.

ملاحظات اخلاقی: تصویب طرح‌نامه از سوی کمیته مستقل اخلاق در پژوهش با کد اخلاق: IR.TUMS.CHMC.REC.1402.132. معرفی کامل پژوهشگر به واحدهای پژوهش و توضیح جامع اهداف پژوهش و اخذ رضایت آگاهانه کتبی از مادر و رضایت آگاهانه شفاهی در حضور مادر از کودک و ثبت در فرم رضایت آگاهانه اخذ شده از مادر. در اختیار قرار دادن نتایج پژوهش به واحدهای مورد پژوهش در صورت تمایل آن‌ها.

یافته‌ها

شرکت کنندگان در سه گروه از نظر سن، جنسیت، نوع بیماری، تحصیلات مادر، مدت ابتلا به بیماری همگن بودند. میانگین سنی در گروه کتاب هدفمند $9/74 \pm 1/31$ ، در گروه سنی کتاب داستان $9/67 \pm 1/27$ ، در گروه سنی کنترل $9/77 \pm 1/31$ سال بود ($P=0/960$). متغیرهای جمعیت شناختی در سه گروه مقایسه شدند که نتایج آن در جدول ۱ ارائه شده است. در طول مطالعه ۳ نفر از گروه هدفمند، ۲ نفر از گروه کتاب داستان دلخواه و ۳ نفر از گروه کنترل به دلایل: عدم دسترسی به والد، عدم همکاری مناسب در طول مطالعه و عدم تکمیل کامل پرسشنامه در دوران پس از اجرای مطالعه، از تحلیل حذف شدند.

جدول ۱: مشخصات جمعیت شناختی واحدهای پژوهش

معناداری	کتاب هدفمند			کتاب داستان		کنترل
	تعداد (درصد)			تعداد (درصد)		تعداد (درصد)
P = ۰/۹۱۱	جنسیت	دختر	۱۵ (۵۵/۶٪)	۱۵ (۵۳/۶٪)	۱۶ (۵۹/۳٪)	
		پسر	۱۲ (۴۴/۴٪)	۱۳ (۴۶/۴٪)	۱۱ (۴۰/۷٪)	
		دیابت	۵ (۱۸/۵٪)	۵ (۱۷/۹٪)	۵ (۱۸/۵٪)	
		آسم	۱۲ (۴۴/۴٪)	۱۲ (۴۲/۹٪)	۱۲ (۴۴/۴٪)	
P = ۰/۹۶۲	بیماری مزمن	سندرم نفروتیک	۲ (۷/۴٪)	۵ (۱۷/۹٪)	۳ (۱۱/۱٪)	
		فیروز کیستیک	۱ (۳/۷٪)	۲ (۷/۱٪)	۱ (۳/۷٪)	
		سایر بیماری های مزمن	۷ (۲۵/۹٪)	۴ (۱۴/۳٪)	۶ (۲۲/۲٪)	
		دیپلم	۱۰ (۳۷/۰٪)	۱۱ (۳۹/۳٪)	۱۲ (۴۴/۴٪)	
P = ۰/۹۳۶	سطح تحصیلات مادر	کاردانی	۳ (۱۱/۱٪)	۱ (۳/۶٪)	۳ (۱۱/۱٪)	
		کارشناسی	۱۰ (۳۷/۰٪)	۱۲ (۴۲/۹٪)	۹ (۳۳/۳٪)	
		کارشناسی ارشد و بالاتر	۴ (۱۴/۸٪)	۴ (۱۴/۳٪)	۳ (۱۱/۱٪)	
		کمتر از ۳ سال	۱۴ (۵۱/۹٪)	۱۲ (۴۲/۹٪)	۱۰ (۳۷/۰٪)	
P = ۰/۱۶۰	مدت زمان ابتلا	بین ۳ تا ۵ سال	۷ (۲۵/۹٪)	۸ (۲۸/۶٪)	۷ (۲۵/۹٪)	
		بیشتر از ۵ سال	۶ (۲۲/۲٪)	۸ (۲۸/۶٪)	۱۰ (۳۷/۰٪)	

توکی نشان دهنده ی آن بود که میانگین نمره ناامیدی در گروه کتاب هدفمند به طور معناداری پایین تر از گروه کتاب داستان ($P < ۰/۰۰۱$) و کنترل ($P < ۰/۰۰۱$) بود، همچنین نشان دهنده ی آن بود که میانگین نمره ی ناامیدی در گروه کتاب داستان به طور معناداری کمتر از کنترل ($P < ۰/۰۰۱$) بوده است.

در جدول ۲، میانگین نمره ناامیدی کودکان در سه گروه قبل و بعد از مداخله گزارش شده است. قبل از مداخله سه گروه از نظر نمره ناامیدی همگن بوده اند ($P = ۰/۹۰۲$). پس از اجرای مداخله نتیجه آنالیز واریانس حاکی از آن است که میانگین نمره ناامیدی در حداقل یکی از گروه ها تفاوت معنادار آماری داشته است ($P < ۰/۰۰۱$). مقایسه ی دو به دوی

جدول ۲: مقایسه میانگین ناامیدی کودکان مورد پژوهش در ۳ گروه مورد بررسی قبل و بعد از مداخله

معنی داری	کتاب هدفمند			کتاب داستان		کنترل
	انحراف معیار $\pm$ میانگین			انحراف معیار $\pm$ میانگین		انحراف معیار $\pm$ میانگین
P = ۰/۹۰۲	ناامیدی	قبل از مداخله	۸/۳۳ $\pm$ ۱/۶۴	۸/۴۶ $\pm$ ۱/۷۳	۸/۲۵ $\pm$ ۱/۷۰	
P < ۰/۰۰۱		بعد از مداخله	۴/۵۱ $\pm$ ۱/۲۵	۶/۳۲ $\pm$ ۱/۳۶	۸/۴۰ $\pm$ ۱/۸۸	
-	معنی داری درون گروهی		P < ۰/۰۰۱	P < ۰/۰۰۱	P = ۰/۵۷۲	

است. روغنی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه ای به اثر کتاب درمانی بر امید به زندگی و تاب آوری کودکان مبتلا به سرطان اشاره کردند (۲۵). نتایج این مطالعه به طور غیر مستقیم به کاهش ناامیدی اشاره دارد. امید عبارت است از ظرفیت تصور توانایی ایجاد مسیرهایی به سمت اهداف مطلوب و تصور داشتن انگیزه برای حرکت در مسیرها می باشد (۲۶). کودکان با ابتلا به بیماری های مزمن به طور نگران کننده ای از امیدواری و امید در زندگی شان کاسته شده و در مقابل ناامیدی آن ها را فرا می گیرد (۲۶). از

بحث

مطالعه حاضر اولین بررسی تجربی است که به طور مستقیم تأثیر کتاب درمانی را بر ناامیدی کودکان دبستانی مبتلا به بیماری های مزمن مورد ارزیابی قرار می دهد. نتایج مطالعه حاضر نشان داد که کتاب درمانی با استفاده از کتاب های هدفمند و کتاب های داستان دلخواه می تواند به خوبی باعث کاهش احساس ناامیدی در کودکان مبتلا به بیماری های مزمن شود، همچنین اثر کتاب درمانی با کتاب هدفمند بهتر از کتاب های داستان دلخواه بوده

طرفی با توجه به نتایج مطالعه روغنی و همکاران کتاب درمانی سبب افزایش تاب آوری شده است که می تواند اثر بسیار خوب کتاب درمانی اجرا شده بر ناامیدی کودکان مبتلا به بیماری های مزمن را توجیه کند. بیژنی و همکاران (۱۴۰۳) بیان کردند که تاب آوری و امید به طور مستقیم و معناداری با یکدیگر در ارتباط هستند به طوری که با افزایش توان فرد در مقابله با موقعیت تنش زای بیماری، سازگاری افزایش یافته و سبب می شود که فرد بتواند هر رخدادی هر چند طاقت فرسا، همچون فقدان ها و بیماری های صعب العلاج، را معنا دهد و نسبت به آینده ناامید نشود (۲۷). معصومی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه خود نشان دادند که کودکان مبتلا به سرطان ۷ تا ۹ ساله، با مطالعه کتاب هایی مانند سالمونی که جسارت ورزید و بالاتر پرید یا کتاب خودت را بپذیر، میزان امید به زندگی شان افزایش چشمگیری داشته است به طوری که نشان دادند، استفاده از کتاب هایی در حوزه روان شناختی کودک و محتوای انگیزشی سبب افزایش امید به زندگی در کودکان می گردد (۲۸). یافته های این مطالعه همسو با مطالعه حاضر بود به طوری که گروه کتابدرمانی هدفمند که از کتاب هایی در حوزه ی امید مورد مطالعه قرار دادند نسبت به گروه کتاب داستان و کنترل کاهش شدید تری در نمره ناامیدی داشتند. دل قندی و همکاران (۱۳۹۸) اشاره کردند که کتاب درمانی می تواند روش و ابزاری مفید و موثر برای درمان افسردگی و اضطراب در کودکان باشد، براساس یافته های این مطالعه کتاب درمانی اثربخشی متوسطی داشته است (۱۲). ناامیدی رابطه قوی با نشانگان افسردگی دارد، به طوری که ناامیدی به صورت داشتن انتظار منفی برای حال و آینده خود یا فقدان انتظار مثبت درباره آینده تعریف می شود که این امر در بیشتر مواقع می تواند زمینه ساز افسردگی شود، به عبارت دیگر، به مرور زمان کودکان که دید خوبی نسبت به زندگی ندارند و دنیا و مسائل را با ناامیدی می بینند، به مراتب نیز نشانگان افسردگی بیشتری را در خود پرورش می دهند (۱۲).

ولس و همکاران (۲۰۲۳) به روش های مختلف کتاب درمانی اشاره کرده اند که تاثیرگذاری های متغیری بر چالش های روانشناختی داشته اند مانند: کتاب خوانی با صدای بلند، داستان خوانی، قصه گویی، کتاب خوانی گروهی و گوش دادن به متون نوشتاری (۲۹). در مطالعه حاضر مادر با کودک در هنگام خواندن کتاب همراهی و فرآیند جمع آوری

احساسات و نظرات کودک را مدیریت می کرد. همراهی مادر با کودک در هنگام خواندن کتاب به عنوان یک عامل کلیدی در فرآیند یادگیری و توسعه عاطفی کودک شناخته می شود، حضور فعال و حمایتگر مادر در هنگام مطالعه، به افزایش تعاملات اجتماعی و بهبود ارتباطات کودک با محیط پیرامون کمک می کند (۳۰). در این مطالعه علاوه بر نشان دادن نتایجی که براساس تحلیل متغیرها گزارش شده است، همراهی مادر در فرآیند کتابخوانی، یک روش ساده عملی مطابق با مفروضات علمی تایید شده را نیز معرفی کرده است که به نتایج مثبتی در کاهش عوارض روانشناختی ناشی از بیماری منجر شده است. وانگ و همکاران (۲۰۲۰) گزارش کردند که اجرای مداخلات کتاب درمانی علاوه بر بهبود شرایط روحی و روانی بیماران، تاثیر مثبتی بر سلامت روان و بهزیستی مراقبان آن ها داشته است (۳۱). اگرچه در مطالعه ما این مورد اندازه گیری نشد ولی توصیه می گردد در مطالعات آینده علاوه بر تاثیرات کتاب درمانی بر روی کودک به اثرات آن بر اجرا کننده این تکنیک نیز توجه شو. بطور کلی بنظر میرسد کتاب خوانی بر کاهش حس ناامیدی کودکان سن دبستان موثر است ولی مطالعه ای یافت نشد که کتابخوانی هدفمند برای کاهش حس ناامیدی را طراحی کرده باشد. بنابراین در مطالعات آینده لازم است تا بر این موضوع تاکید بیشتری شود.

محدودیت های مطالعه

اولین محدودیت مطالعه، عدم اندازه گیری اثرات کتابدرمانی بر مادران بود. این امر ممکن است موجب شود نقش محیط خانوادگی و حمایت والدین در نتایج مطالعه به طور کامل لحاظ نشده باشد، بنابراین بررسی این جنبه در مطالعات آینده ضروری است. دوم، ارزیابی و پایش صحت اجرای جلسات تنها از طریق ضبط صوتی و ارسال در شبکه های مجازی انجام شد. اگر این ارزیابی به صورت تصویری انجام می شد، امکان کنترل دقیق تر کیفیت اجرای جلسات فراهم می گردید؛ محدودیت تجهیزات و فضای موجود مانع این روش شد و ممکن است کمی بر صحت اجرای مداخلات اثر گذاشته باشد. سوم، مطالعه حاضر نتوانست به چرایی اثر بیشتر کتاب های هدفمند نسبت به کتاب های داستان بپردازد؛ بنابراین، پژوهش های آتی علاوه بر اثربخشی، باید مکانیزم های تفاوت در اثرگذاری انواع کتاب ها را نیز مورد بررسی قرار دهند.

کاهش می‌دهد. اثرات مثبت کتاب‌درمانی، چه در قالب انتخاب آزاد و چه هدفمند، تأکید می‌کند که این مداخله می‌تواند به عنوان یک روش روان‌شناختی غیرتهاجمی مکمل در کنار درمان‌های پزشکی برای بهبود سلامت روان کودکان مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین، ادغام کتاب‌درمانی در برنامه‌های درمانی کودکان مبتلا به بیماری‌های مزمن، می‌تواند توانمندی کودکان در مقابله با چالش‌های روانی و هیجانی را افزایش دهد و اجرای آن توسط کادر درمان توصیه می‌شود.

References

1. Wheeden K, Lyon Howe D, Burrell S, Gill L, Chamberlayne J, Williams ER, et al. Patient Perspective on Acute Hepatic Porphyria with Sporadic Attacks: A Chronic Disease with Substantial Health-Related Quality of Life Impacts. *Advances in therapy*. 2022;39(9):4330-45. <https://doi.org/10.1007/s12325-022-02172-8>
2. Nikfarid L. Coping Behaviors of Mothers of Chronically Ill Children. *Iran Journal of Nursing (IJN)*. 2012;24:53-62.
3. Elorza CLC, Santos Junior AD, Celeri E. Quality of life, depression and anxiety in children and adolescents with CKD and their primary caregivers. *Jornal brasileiro de nefrologia*. 2023;45(3):335-43. <https://doi.org/10.1590/2175-8239-jbn-2022-0036en>
4. Ma Y, Xiang Q, Yan C, Liao H, Wang J. Relationship between chronic diseases and depression: the mediating effect of pain. *BMC psychiatry*. 2021;21(1):436. <https://doi.org/10.1186/s12888-021-03428-3>
5. Zyada F, Hamdy H, Basha NE, Refaey M, Atia FM, Shaheen SH. Depression, anxiety, and hopelessness in a sample of Egyptian children diagnosed with cystic fibrosis. *Middle East Current Psychiatry*. 2024;31(1):15. <https://doi.org/10.1186/s43045-024-00407-8>
6. Juul EML, Hjemdal O, Aune T. Prevalence of depressive symptoms among older children and young adolescents: a longitudinal population-based study. *Scandinavian journal of child and adolescent psychiatry and psychology*. 2021;9:64-72. <https://doi.org/10.21307/sjcapp-2021-008>
7. Hards E, Orchard F, Khalid S, D'Souza C,

انجام مطالعات کیفی و تکمیلی می‌تواند فرضیه موجود مبنی بر ارتباط مستقیم بین انتخاب کتاب مرتبط با متغیر مورد نظر و اثربخشی مداخله را تحکیم کرده و متغیرهای مرتبط با آن را شفاف‌تر مشخص نماید.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این مطالعه نشان داد که کتاب‌درمانی، به ویژه از طریق کتاب‌های هدفمند، به طور معناداری احساس ناامیدی کودکان دبستانی مبتلا به بیماری‌های مزمن را

- Cohen F, Gowie E, et al. Self-evaluation and depression in adolescents with a chronic illness: A systematic review. *Clinical child psychology and psychiatry*. 2023;28(1):382-97. <https://doi.org/10.1177/13591045221115287>
8. Sabori Z, Khayatan F, Ghanavat M. The Effect of Kataria Laughter Training (Laughter Yoga) on Hopelessness and Loneliness in Children with Leukemia. *Quarterly Journal of Child Mental Health*. 2019;5(4):182-93.
9. Shekarabi-Ahari G, Younesi J, Borjali A, Ansari-Damavandi S. The effectiveness of group hope therapy on hope and depression of mothers with children suffering from cancer in tehran. *Iran J Cancer Prev*. 2012;5(4):183-8.
10. Inanloo M, Fatemi N, Ghasemi F, Haghani S. Hopelessness and Dysfunctional Attitude in Children Under the Support of Child Labor Centers in the South of Tehran in 2021. *Iran Journal of Nursing*. 2023;35:614-29. <https://doi.org/10.32598/ijn.35.140.3088>
11. Naina M, Godiyal P. Effectiveness of Bibliotherapy in Reducing the Level of Anxiety among Hospitalised Children 2023. <https://doi.org/10.21275/SR23303103505>
12. Delghandi F, Riahi Nia N, Kadivar P, Sarami G. meta analysis of effectivness of bibliotherapy on anxiety disorders and depression in children and adolescence. *Journal of Sabzevar University of Medical Sciences*. 2019;26(2):233-45.
13. The Impact of Group Bibliotherapy on the Self-Esteem of Children Abused by Work Labor. *Journal of counseling research*. 2015;14(54):111-25.
14. G P. Bibliotherapy: A survey of literature: Wellcome Centre for Cultures and Environments of Health; 2023.

15. Conover KM. Tell Me A Story: Promoting resiliency in military children with a bibliotherapy intervention. *Nurs Forum*. 2020;55(3):439-46. <https://doi.org/10.1111/nuf.12449>
16. Vetri K, Piché G, Villatte A. An Evaluation of the Acceptability, Appropriateness, and Utility of a Bibliotherapy for Children of Parents With a Mental Illness. *Front Psychiatry*. 2022;13:815873. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.815873>
17. Pardeck JT, Pardeck JA. *Bibliotherapy: A Clinical Approach for Helping Children*. ed s, editor: Routledge; 1993.
18. Rezaee N, Navidian A, Moshtaghi E. The Effectiveness of Life Skills Training on the Level of Hope in Recovering Addicts Referring to the Zahedan Psychiatric Center. *Sadra Medical Journal*. 2017;5(4):187-98.
19. Ç K. Developmental Bibliotherapy with Extremely Shy Children. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*. 2024;16(3):410-24. <https://doi.org/10.18863/pgy.1199297>
20. Pašić Kodrić M, Sousa Reis C. Bibliotherapeutic models in creative teaching children's literature. *International Journal Knowledge*. 2023;60(5):781-4.
21. Krogh S, Morehouse P. *The Early Childhood Curriculum: Inquiry Learning Through Integration*. Routledge; 2020. <https://doi.org/10.4324/9780429280764>
22. Sunden S. Storytelling and bibliotherapy: tools and techniques for children receiving therapeutic intervention. *Journal of Poetry Therapy*. 2023;37:1-12. <https://doi.org/10.1080/08893675.2023.2263653>
23. Crawford P, Crawford P. *Mental Health Literacy and Young People: What's Up With Everyone? Mental Health Literacy and Young People: Emerald Publishing Limited*; 2022:1-15. <https://doi.org/10.1108/978-1-80382-149-820221001>
24. Frost R, Bauernfreund Y, Walters K. Non-pharmacological interventions for depression/anxiety in older adults with physical comorbidities affecting functioning: systematic review and meta-analysis. *Int Psychogeriatr*. 2019;31(8):1121-36. <https://doi.org/10.1017/S1041610218001564>
25. Roghani S, Zarei A, Famil Roahani AA, Erfani N. The Effect of Group Bibliotherapy on the Resilience and Life Expectancy in Improving the Health Status of Children Afflicted with Cancer. *Research on Information Science and Public Libraries*. 2020;26(2):283-305.
26. George-Levi S, Laslo-Roth R. Entitlement, Hope, and Life Satisfaction Among Mothers of Children with Developmental Disabilities. *Journal of autism and developmental disorders*. 2021;51(11):3818-28. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04832-6>
27. bizhani m, Kouhpayeh SA, Parviniannasab AM, Bazrafshan M-R, Dehghani A. The mediating role of hope in relations between spiritual well-being and resilience among adolescents with beta thalassemia major: a structural equation modeling approach. *Journal of Nursing Education*. 2023;11(3):35-45.
28. Masomi L, Vakilmofrad H, Ghadimi A, Razavi Z, Fattahi A, Tanzadehpanah H. The Effectiveness of the Book on Improving the Treatment of Cancer Patients in Age B (7-9 Years). 2020.
29. Wells E, Velasquez D, Hutchinson A, Gunn K. Psycho-oncology Bibliotherapy Program for Improving the Emotional Wellbeing of People Undergoing Cancer Treatment: Literature Review and Preliminary Findings. *Journal of the Australian Library and Information Association*. 2023;72:1-24. <https://doi.org/10.1080/24750158.2023.2231231>
30. Zeynep Selvili Z, Klass D. Continuing bonds or ongoing attachments? Exploring the distinction. *Death Studies*. 1-13.
31. Wang S, Bressington DT, Leung AYM, Davidson PM, Cheung DSK. The effects of bibliotherapy on the mental well-being of informal caregivers of people with neurocognitive disorder: A systematic review and meta-analysis. *Int J Nurs Stud*. 2020;109:103643. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2020.103643>